

לוחמה פסיכולוגית

לקראת יישומה בצה"ל

יובל בנימין¹

המאמר מנסה לפתוח צוהר לדיון בנושא הלוחמה הפסיכולוגית בצה"ל. בחלקו הראשון מתוארת הדוקטרינה האמריקאית הרשמית בתחום הלוחמה הפסיכולוגית, כפי שהיא באה לידי ביטוי ב-Doctrines for Joint Psychological Operations, Joint Pub 3-5, מסמך של הצבא האמריקאי המהווה למעשה פקודה מחייבת עבור כוחות ארה"ב. חלקו השני מתאר פן יישומי של הלוחמה הפסיכולוגית, כפי שהיא התרחשה בפועל בלוחמה הפסיכולוגית שניהלה החיזבאללה נגד צה"ל בלבנון. בחלקו השלישי של המאמר מוצעות כמה נקודות למחשבה ויישום לקראת בניית מערך של לוחמה פסיכולוגית בצה"ל.

במאמר זה ברצוני להצביע על כך שלמרות הקושי האמיתי בבחינת אפקטיביות הלוחמה הפסיכולוגית - הרי מדובר באספקט חשוב ביותר של הלחימה המודרנית, אשר כמעט כל מחקר שנעשה כיום המנסה לבחון התנהלות ותוצאות של מלחמות - חייב לייחס גם לו חשיבות רבה. עם זאת, המאמר אינו מבוסס על מגוון רחב, מעודכן ומקיף מספיק של מקורות בנושא, ולכן אין בכונתי להסביר, לתאר, או לסקור את התחום כולו.

הדוקטרינה האמריקאית

הצורך בניצחון בקרב על התודעה (לעיתים אף ללא קשר למתרחש בקרב עצמו), הביא צבאות שונים להקים יחידות מיוחדות המיועדות למטרה זו. כדוגמה לאופן שבו צבאות מעצבים ומתכננים את לוחמת המידע והלוחמה הפסיכולוגית שלהן, אסקור את הדוקטרינה האמריקאית בתחום: צבא ארה"ב הוציא מספר מסמכים בנושא לוחמת המידע המאגדים את הידע ואת שיטות הפעולה, מתוך הכרה בכך שיש לראות את שלל מרכיבי התחום (הלוחמה הפסיכולוגית, יחסי הציבור, המהלכים הטקטיים-תודעתיים וכד') כמכלול אחד: ספר ההדרכה האמריקאי בעניין חשיבות המידע, ה-Field Manual 100-6, מחלק את הדיסציפלינה למספר תתי-תחומים: תחום הלוחמה הפסיכולוגית העוסק בשליטה במידע המופנה לקהלים שונים; תחום יחסי הצבא עם התקשורת העוסק בקשר בין הצבא לקהל היעד האמריקאי באמצעות התקשורת; ותחום לוחמת המידע (INFOWAR) העוסק בערוצי העברת המידע והדרכים לנצלם במאבק באויב. בכפוף לספר ההדרכה זה, קיים גם ספר ההדרכה ספציפי של צבא ארה"ב לגבי לוחמה פסיכולוגית (שליפר, 2002).

התרומה הרבה של הלוחמה הפסיכולוגית למערך הלחימה מוכרת לצבאות העולם זה שנים רבות. בין שאלה כרוזים המוצנחים מעבר לקווי האויב כדי להשפיע על דעת הקהל, משתפי-פעולה המושתלים בתוך אוכלוסייה עוינת במטרה ליצור דהימונליזציה בקרבה, או בין שאלה אתרי אינטרנט ומשדרי חדשות בטלוויזיה וברדיו המיועדים לעודד ולעורר הניעה (מוטיבציה) בקרב האוכלוסייה הנלחמת - השימוש בכלים מעין אלה מהווה חלק מרכזי ממערך הלחימה מרגע שהוקמו צבאות והחלו מאבקים ועימותים בין בני-אדם וקבוצות.

בעשרות השנים האחרונות - לאור הגידול המשמעותי בכוחה של התקשורת וההכרה בכך שקרבות מוכרעים גם, אם לא בעיקר, במישור התודעתי - הצבאות השונים לומדים להכיר בערך הקריטי שיש ללוחמה הפסיכולוגית, והדגש על פן זה בלחימה מתעצם. בעקבות זאת, מתעצבות תורות לחימה המתמקדות באספקט התודעתי של הלחימה, ואף נערכים מחקרים שכבר אינם מנתחים את מערך הקרב בשטח אלא את מהלכי הפסיכולוגיה והתודעה של הצבאות. אלא שלוחמה פסיכולוגית אינה מדע, וקשה להעריך ולכמת את מידת הצלחתה כיוון שבלוחמה הפסיכולוגית לוקחים חלק מרכיבים רבים מאוד (מספר קהלים, מספר דרכי תקשורת, מספר גופי מודיעין, מידע רב) וכיוון שלא ניתן לבדוק מה השתנה כתוצאה ישירה ממנה, ומה בשינויים מקורו בסיבות אחרות.

1. **יובל בנימין** למד שני תארים שניים בחוג לספרות עברית ובתוכנית לחקר סכסוכים, ניהולם ויישומם. כעת הוא נמצא בשלב השני של כתיבת עבודת הדוקטורט שלו בתוכנית לחקר סכסוכים בנושא "הסכסוך הישראלי-ערבי והשתקפותו בספרות העברית".

הביטחוני. 9. לפעול נגד ניסיונות של לוחמה פסיכולוגית מצד האויב.

ב. פעילות בעת שאינה מלחמה, הכרוכה בשימוש בכוח או באיום בשימוש בכוח: 1. לגרום לשינוי ותמיכה בפעילות ארה"ב. 2. להשיג ולשמר תמיכה באופני החשיבה ותפיסות העולם האמריקאיות, ובתוכניות הפוליטיות/חברתיות/כלכליות של ארה"ב. 3. לתקוף את הלגיטימיות והאמינות של מנגנוני השליטה של היריב. 4. להפיץ רפורמות מועילות שיוצאו לפועל לאחר הפסד האויב בקרב. 5. להחליף את הנאמנות של כוחות האויב לטובת קבוצות התומכות בצבא ארה"ב. 6. להרתיע את לוחמי האויב מפעילות נגד צבא ארה"ב או בני בריתו. 7. להפחית את הפגיעה בקרב שני הצדדים הלוחמים, לנסות להביא להפסקת הלחימה ההדדית ולמעבר לשלב "פוסט-עיון" ביניהם.

ג. פעילות בעת שאינה מלחמה, שאינה כרוכה בשימוש בכוח או באיום בשימוש בכוח: 1. לשנות את התנהגותן של קבוצות יעד נבחרות כלפי ארה"ב. 2. לתמוך ביעדי מדיניות ארה"ב, האסטרטגיה של הביטחון הלאומי והאסטרטגיה של הצבא. 3. לתמוך באסטרטגית הפעולה של מפקדי אזורים שונים. 4. לקדם את שיתוף הפעולה עם אנשי, קבוצות וצבא "המדינות המארחות", כדי להקטין את החיכוך בין צבא ארה"ב למקום הימצאו וכדי לנסות למנוע פעילות עוינת נגדו.

כדי להשיג מטרות ויעדים אלה, קיימות מתודולוגיה ודוקטרינה צבאיות לפיה יש לבצע את הפעילות הפסיכולוגית. על-אף שמטבעה פעילות זו משתנה בהתאם למשימות המשתנות ולייחוד של כל פעולה, במסמך מוזכרים כמה כללים עקרוניים עליהם יש לשמור כדי שלוחמה פסיכולוגית תצלח:

- המשימה הפסיכולוגית צריכה להיות מוגדרת היטב במונחים המתאימים לאופן בו מפקד הפעילות רוצה שהמבצע או הקמפיין יתבצע.
- התכנים, הפעולות והסמלים של הפעולה הפסיכולוגית חייבים להיות מבוססים על ניתוח מדוקדק של המטרות.
- המדיה הנבחרת להעברת המסרים הפסיכולוגיים חייבת להיות אמינה בעיני קהל היעד ונגישה לו.
- על מנת להצליח במשימה, לעיתים קיימת חשיבות רבה למעבר מהיר ואפקטיבי של מידע בעל השלכות פסיכולוגיות, ולכן יש ליצור מערך המאפשר תכנון, אישור וביצוע מהיר של החלטה לגבי מבצעים פסיכולוגיים.
- במידת האפשר, יש לבחון את תוצאות המבצעים הפסיכולוגיים כיוון שבהתאם לבדיקת התוצאות והשלכותיהן - המשך הלחימה יהיה מהיר ואפקטיבי יותר.
- כדי לעמוד ביעדים אלה, המבצע הפסיכולוגי חייב להיות

על-פי ה-Doctrines for Joint Psychological Operations, Joint Pub 3-53, מסמך של צבא ארה"ב המהווה למעשה פקודה מחייבת עבור כוחות ארה"ב, מטרת המבצעים הפסיכולוגיים (Psychological Operations - PSYOP) של צבא ארה"ב היא להשפיע או לעודד גישות, תפיסות עולם והתנהגויות בקרב אוכלוסיית היעד כך שיתאימו למטרות ולצורכי ארה"ב. לשיטתם, פעילות אפקטיבית במישורים הפסיכולוגיים עשויה להביא לכך שאוכלוסיית היעד, לוחמיה, מפקדיה ומנהיגיה הפוליטיים לא יאמינו בצדקת דרכם, לא יאמינו בכוחם וביכולתם להתמודד נגד הערכים והיכולות של הצבא הבא מולם, וכך המאבק להכניעם יהיה קל ופשוט יותר.

על-פי המסמך, כדי להצליח להשיג מטרות אלו: חשוב להגדיר מטרה ברורה לפעילות ויעד שרוצים להשיג; יש לשתף פעולה בין דרגים שונים בממשל ובכוחות הביטחון; ליצור מדרג (היררכיה) ברור בין מקבלי החלטות למבצעים; ליצור מערכת מתוחכמת לקבלת מידע, לניתוחו ולעיבודו; ולהעמיד בפני הדרגים המבצעים את הכלים הדרושים לביצוע הפעילות עצמה. כל זאת, מתוך הכרה בכך שפעילות פסיכולוגית-תודעתית עשויה להשפיע לא רק על מטרות צבאיות, אלא גם על מטרות פוליטיות, כלכליות וחברתיות באוכלוסיית היעד.

ישנן ארבע קטגוריות ללוחמה פסיכולוגית צבאית על-פי התורה האמריקאית: א. מבצעים פסיכולוגיים אסטרטגיים - מטרתם לשנות צורות מחשבה ותפיסות עולם כך שיתאימו לצורכי ארה"ב. פעילות אסטרטגית זו אינה מתבצעת בזירת הצבא, אך עשויה להיעזר בצבא עבור מטרותיה. ב. מבצעים פסיכולוגיים אופרטיביים - נעשים לפני או בזמן לחימה ועימות, ומטרתם לשנות ולרכך את האלמנטים הפסיכולוגיים-תודעתיים במקום גאוגרפי מוגדר שאליו מגיעים כוחות ארה"ב. ג. מבצעים פסיכולוגיים טקטיים - בעת לחימה, מטרתם לעזור מבחינה טקטית לביצוע משימה נגד קבוצות מתנגדות. ד. Consolidated PSYOP - מטרתם ליצור דעת קהל אוהדת בסביבה שבה נמצאים כוחות ארה"ב, או בסביבה המוחזקת על-ידי קבוצות אויב אליה מתעתד צבא ארה"ב להגיע.

הפעילות של היחידות למבצעים פסיכולוגיים בצבא ארה"ב מחולקת במסמך על-פני טווח מצבי הלוחמה השונים:

- א. פעילות בעת מלחמה: 1. להסביר את מדיניות ארה"ב, מטרותיה ויעדיה. 2. לעודד דעת קהל חיצונית או לחץ פוליטי בעד (או נגד) פעילות צבאית. 3. להשפיע על פיתוח אסטרטגיה וטקטיקה נגד האויב. 4. להגביר סנקציות כלכליות ולא-אלימות אחרות כנגד האויב. 5. לערער את הביטחון בקרב ההנהגה של האויב. 6. להפחית את המורל והמוטיבציה בקרב חיילי האויב. 7. להגביר את ההולם (אימפקט) הפסיכולוגי של כוח צבא ארה"ב. 8. לתמוך בפעילות ההטעיה, ההונאה ופעילות שמירת המידע

קהלים משוכנעים מלכתחילה או בקרב ארגונים אנטי-היטלריים שרק נזקקו לחיזוק חיצוני, אך היא מצביעה על אופן פעולה תעמולתי מובהק (Boehm 1950). כזה הוא הקמפיין של האו"ם במלחמת קוריאה, אשר כלל הצנחה מאסיבית של עלונים, שידורי רדיו וקריאה ברמקולים מוגברים בגבולות - והביא לכניעתם של צפון קוראנים רבים (Interim Report 1951). כזה הוא השימוש במסרי לוחמה פסיכולוגית ובהפצת כרוזים של "מעבר בטוח" אשר הביאו לכניעת עשרות אלפי חיילים עיראקיים לידי כוחות הקואליציה במלחמת המפרץ הראשונה (שלייפר 2002). וכזו היא גם הלחימה התודעתית-תעמולתית שניהל החיזבאללה נגד ישראל אשר בסופה הצליח לגרום לעזיבתה את דרום לבנון (2002 Wehrey).

כדאי לבחון בקפדנות את מלחמתו של החיזבאללה נגד ישראל בדרום לבנון מארבע סיבות: א. זהו מקרה אקטואלי, מהשנים האחרונות, המוכר לאזרחי ישראל מכלי ראשון. ב. הוא דוגמה להצלחתו של ארגון קטן ודל אמצעים, אשר משתמש בלוחמה פסיכולוגית מחוכמת, לגבור על מדינה עם צבא חזק, אך עם מערך לוחמה פסיכולוגית פחות משוכלל ומתוחכם. ג. מאבק החיזבאללה מדגים עד כמה נאיבית ומיתממת היא הטענה האמריקאית לכך שבלוחמה פסיכולוגית עוסקים אך ורק ב"העברת מידע" וב"חשיפת האמת לעיני הציבור". נכון, כמובן, המידע המועבר בלוחמה הפסיכולוגית חייב להיות אמין ומדויק - עם זאת הוא תמיד מוטה, חד-צדדי ומאיר רק את הצדדים הנוחים לצד שמעבירו. ד. נראה כי יהיה נכון לומר שכמעט תמיד מלחמות מוכרעות בשדה המערכה, ולא ברובד התודעתית. הלוחמה הפסיכולוגית היא כלי כדי לעזור בניצחון בקרב עצמו. המקרה של מלחמת החיזבאללה נגד ישראל הוא ייחודי בכך שהניצחון נבע כמעט רק מסיבות פסיכולוגיות-תודעתיות, אך דווקא ממקרה קיצוני זה ניתן ללמוד על האופן שבו קמפיין פסיכולוגי-תודעתי "טוב" יכול לשנות את המתרחש בשדה הקרב.

תיאור הלוחמה הפסיכולוגית שניהל החיזבאללה, מובא על-סמך מחקרו של Wehrey (2002) ואיני בטוח כי כל פרטיו מדויקים לגמרי; אך התמונה העולה ממנו בוודאי מהימנה. סקירת המאמר תעשה על-פי התבחינים (קריטריונים) שאליהם נהוג להתייחס בעת בחינתה של לוחמה פסיכולוגית: מי הוא קהל היעד, מהם המסרים המועברים, מהם צינורות ההפצה שדרכם מועברים המסרים, מי מעביר את המסרים, ומה היא התגובה (או מהו האפקט) של המסרים המועברים:

מבחינת קהל הבית, החיזבאללה זכה לתמיכה מקומית בדרום לבנון לאחר שפעל בשלושה מישורים עיקריים: א. סיוע הומניטרי. ב. פנייה אל קהלו במונחים, במושגים, במסרים ודרך ערוצים דתיים. ג. קידוש השייכים ובניית אתוס ההתאבדות והמוות למען האל והמדינה. החיזבאללה הפך לגוף שלטני (דומיננטי)

מגובה ב: מודיעין עדכני ומדויק, מודיעין-נגדי המנטרל את מודיעין האויב, תמיכה לוגיסטית, ומפקדה המכוונת ושוטת במתרחש באמצעות תקשורת ומערכת מחשוב אפקטיבית. למעשה, הקריאה במסמך מגלה שצבא ארה"ב מאמין כי בכל החלטה לגבי כל פעילות מבצעית חייבות להישקל גם תוצאותיו הפסיכולוגיות והתודעתיות של המבצע, ובמקרה הצורך יש להשתמש במבצעים פסיכולוגיים ממוקדים כדי לנטרל התנגדויות או לעודד תגובות חיוביות בקרב קהל המטרה. לצורך זה, במסמך מפורטים באופן דקדקני תפקידי הגורמים השונים במערכת הצבאית ואופני פעילותם, כדי שמשמיות פסיכולוגיות יבוצעו כהלכה. כמורכב, מוגדרים מבני הכוחות, מספר אנשי הפסיכולוגיה שצריכים להתלוות ליחידה, וכד'. לדוגמה, הוקמה בצבא ארה"ב יחידה ייעודית - המפעילה בתי דפוס ניידים, אולפנים ותחנות שידור מוטסות - היכולה בהתראה קצרה לעבור ממקום למקום בהתאם לצורכי הלוחמה הפסיכולוגית בו (שלייפר 2002).

את התוצאות של מערך הלחימה המחושב הזה, ניתן לראות בפעילויות ארה"ב המתוחכמות בכל הקשור לקרב על התודעה, כפי שהן באות לידי ביטוי בפעילות צבא ארה"ב ברחבי העולם. ניתן להתווכח על מידת הצלחתה של מדיניות הלוחמה הפסיכולוגית-תודעתית האמריקאית, אך ברור כי היא נובעת ממחשבה רבה שיוחדה לתחום ולתכנון מדוקדק של אספקט זה בקרב.

החיזבאללה כנושל

על-פי המסמך שהוזכר לעיל, צבא ארה"ב אינו עוסק בתעמולה. כותביו חוזרים ומדגישים כי מטרת המבצעים הפסיכולוגיים היא להעביר מידע אמין ומדויק בזמן אמת, וכך הלוחמה הפסיכולוגית נראית כמעשה "נקי" שכל מטרתו טהורות, וכוונתן לידע את האויב לגבי היעדים הנעלים של ארה"ב.

מס השפתיים שמשלמת ארה"ב על-מנת להציג עצמה כמי שכל מטרתה הטובה היא להפיץ מידע אמין לאוכלוסיות שלא זוכות לכך - גם הוא, כמובן, חלק מהלוחמה הפסיכולוגית שלה. אלא שברור כי בפועל, הלוחמה הפסיכולוגית היא גם לוחמה תודעתית וגם ניסיון לייצר תעמולה, כיוון שכיום אספקטים אלה מהווים חלק מהותי מזירת הקרב.

נדמה שאת ההמחשה המובהקת ביותר לכך שאכן מדובר בלוחמה פסיכולוגית-תודעתית-תעמולתית, ולא רק בהפצת האמת, ניתן לראות מבחינה של כמה תיאורי קרבות לאורך ההיסטוריה: כזה הוא הניסיון הסובייטי משנת 1943 ליצור במוסקווה "מועצה לשחרור גרמניה" אשר לכאורה חרתה על דגלה את הלאומיות הגרמנית ואת ההימנעות מאספקטים קומוניסטיים - כדי להצליח להשפיע על אוכלוסיית גרמניה מבלי להיחשד כפרו-סובייטיים. תעמולה זו אומנם הצליחה באופן חלקי בלבד, בעיקר בקרב

טובה והתאימו את מסריהם כך שיערבו לאוזניים מערביות. מי שאינו ישראלי ואינו לבנוני, קיבל תמונה שונה מזו המוכרת לנו, וקהל היעד הניטרלי אשר אינו לוקח חלק בסכסוך התוודע לאנשי חזבאללה שאינם הורגים ולוחמים - אלא מנהיגים מדיניים-פוליטיים עם אנגלית רהוטה אשר מבקשים להחזיר לעצמם את אדמתם הכבושה.

קהל יעד נוסף של החזבאללה היה צבא דרום לבנון, אשר שיתף פעולה עם ישראל. החזבאללה זיהה שאנשי צד"ל אינם נלחמים מטעמי אידאולוגיה, אלא כדי להבטיח לעצמם ולמשפחותיהם רמת חיים טובה. לכן, במטרה להחלישו, החזבאללה העביר אל אנשיו שני מסרים עיקריים: א. אם תפסיקו את הנאמנות לישראל ותפסיקו לחום בנו - נהג בכם בכבוד ותזכו ליחס אוהד. ב. לישראל עבר של נטישת בעלות בריתה, ולכן אין לסמוך עליה לטווח הארוך, וכדאי לוותר על הקשר עימה. במקביל, החזבאללה גם ערך מסיבות עיתונאים ובהם עריקי צד"ל קראו לחבריהם מהעבר להימלט משורות הארגון ולהגיע לאזורים משוחזרים שבהם יתקבלו בברכה ויזכו לטיפול טוב. גדולה מזו, אפילו פעילות ההרג של החזבאללה נעשתה מתוך התחשבות באספקטים התודעתיים והפסיכולוגיים: כיוון שבאמצע שנות ה-90 כ-70% מאנשי צד"ל היו מוסלמים-שיעים, וכיוון שהחזבאללה קיווה להצליח לגרום לחברי הארגון לערוק לשירותו ולתמוך בו, הפגיעה באנשי צד"ל נעשתה במתכונת של התנקשויות בבכירים דרוזים ונוצרים, ולא במוסלמים-שיעים בעלי דרגות נמוכות.

כידוע, פעילות החזבאללה הצליחה באופן משמעותי. אומנם, גם במישור הצבאי הוא נחל, מבחינתו, הצלחה, ובשנת 1997 היחס בין הרוגי החזבאללה להרוגי ישראל השתנה מ-1:2 ל-1:1, אך נראה כי את מרב הצלחתו הוא רשם במישור התודעתי (Wehrley 2002). אין ספק כי מבחינה צבאית, צה"ל יכול היה להישאר בדרום לבנון; החזבאללה לא היווה איום קיומי על מדינת ישראל, וניתן לשער כי עם הזמן היה צה"ל מצליח לגבש דרכי פעולה שהיו מקטינות את מספר הנפגעים הישראליים. אך במישור התודעתי, קמפיין הלוחמה הפסיכולוגית שיצר החזבאללה הצליח ליצור גל מחאה בתוך ישראל נגד השהות בדרום לבנון - אשר הכריח את הממשלה להורות לצה"ל לצאת מלבנון.

לקראת בניית מערך לוחמה פסיכולוגית-תודעתי בצה"ל לוחמה פסיכולוגית נועדה לעזור לצבא להשיג את מטרותיו באמצעים שאינם אלימים. כדי לעשות זאת, ניתן להשתמש בטכניקות ובשיטות רבות. כך, נדמה כי מצד אחד הניצחון באמצעות ההטפה לאי-אלימות של גנדי בהודו ומצד שני הרתעה באמצעות נשק לא-קונבנציונלי או באמצעות איומים בשימוש בטרור - למרות הפערים העצומים ביניהם, שניהם סוגים של לוחמה פסיכולוגית (אם כי לא בהכרח צבאית). הטווח העצום הנכלל תחת הקטגוריה של לוחמה תודעיתית או לוחמה פסיכולוגית, מקשה על אפיון ועל בנייה של יחידה או גוף אשר יהיו ממונים

בדרום לבנון על-ידי הפיכת הלוחמים המתים בלחימה נגד ישראל לקדושים, דאגה למשפחותיהם, התחבבות על הקהילה בדרום לבנון בזכות הקנייה ואספקה של שירותים שממשלת לבנון לא הצליחה להעניק, ויצירת הילה דתית למאבק. כך הצליח החזבאללה לקבל גושפנקה ותמיכה במעשיו ולזכות בלוחמים שהיו מוכנים לפעול עבורו.

כלפי ישראל, בחזבאללה זיהו את הנקודה הרגישה של הציבור הישראלי, והיא הקושי במראות טלוויזיוניים של פגיעה בחיילים. לשם כך, השתדל החזבאללה לצלם כמה שיותר מפעולותיו, מתוך הכרה שפגיעה בחיילי ישראל אפקטיבית במידה פחותה אם אינה מתועדת, אך פגיעה מתועדת בחיילים - אשר נצפית במהדורות החדשות בישראל (וזוכה לזמן מסך רב יותר) - מביאה לשינוי בדעת הקהל (אשר משפיע על התנהלות הצבא). בנוסף, פעילותו הצבאית של החזבאללה הביאה לכך שחופשות החיילים המשרתים בלבנון צומצמו (כדי להמעיט בשיירות אשר ייקלעו למארבים) ונאסר עליהם להשתמש בטלפונים ניידים (מחשש שחזבאללה יצליח להאזין לשיחות וללקט מידע מודיעיני בעל ערך) - מהלכים שתרמו באופן ניכר לתחושת החזבאללה כי מאבקו נושא פרי ולתחושה הישראלית (בקרב החיילים והאזרחים כאחד) כי לצבא אין כלים להתמודד עם הלוחמה המופנית נגדו. נראה כי תחושת הפחד, הכרסום בכוחו ובמעמדו של צה"ל והתמונות הקשות שאליהן נחשפו אזרחי ישראל ערבי-ערב בטלוויזיה - הם הגורמים העיקריים שהביאו לשינוי בדעת הקהל בישראל. עם הזמן, הציבור בישראל הפסיק לקבל כמובנת מאליה את השהיה בדרום לבנון ואת מחיר ההרוגים שם, והחלו פעולות מחאה נגד המשך ההישארות בלבנון. בנוסף, הלוחמה הפסיכולוגית של החזבאללה הביאה עימה גם שני תוצרי לוואי אפקטיביים נוספים אשר גם-כן נבעו מהפרסום הרב שלו זכו הפעולות של הארגון והחדרת הנושא לסדר היום של התקשורת בישראל ובעולם: א. יצירת מתח בתוך ישראל בין הצבא לתקשורת אשר הואשמה כי אינה פטרויטית דייה. ב. תדמית צה"ל בעולם נפגעה, והוא הצטייר כצבא אשר אינו מצליח להתמודד עם כמה מאות בודדות של לוחמים.

במישור התקשורתי, יש לציין כי מבחינת ישראל שטח הלחימה בדרום לבנון היה שטח שאליו לא הייתה יכולה התקשורת הישראלית להגיע (ללא אישור וליווי צה"לי), וכך הפך שטח דרום לבנון לאזור שממנו העולם מקבל דיווחים כמעט אך ורק מידי החזבאללה.

זאת ועוד, החזבאללה ידע כיצד לתמרן בין גופי תקשורת שונים ומראיינים משתנים על-פי קהל היעד שלו. כך, לדוגמה, כלפי הציבור בישראל היה לחזבאללה חשוב להראות את הנפגעים הישראליים ואת החיילים אשר נמצאים בפחד מתמיד, ולעומת זאת כאשר באו לראיין את מנהיגי החזבאללה עיתונאים מערביים - המנהיגים התלבשו באופן מערבי, דיברו אנגלית

עבורו, לבחון השלכות של דרכי פעולה שונות, לייצר את הלוחמה הפסיכולוגית, ליחצן אותה, ללוותה ועוד.

כדי לעשות זאת, לצד אנשי מודיעין ואנשי צבא אחרים, צריכים להיות בו גם אנשי מקצוע מתחומים נוספים אשר יספקו צורות מחשבה ותפקוד יצרתיים ומחשבה ביקורתית (בכלל זה פסיכולוגים, סוציולוגים, אנשי תקשורת, מומחים בענייני אוכלוסיית קהל היעד, משפטנים, מעצבים, יחצנים, גרפיקאים ועוד)³. אנשי מקצוע אלה חייבים להיות מקצוענים בתחומם ולהצליח לגרום לכך שהמרכז יקבל החלטות מושכלות ומחושבות על-סמך מחקרים וידע מוכח הקיים במגוון התחומים הרלוונטיים, ולא על-סמך תחושות בטן או השערות לא-מבוססות.

יש ליצור מדרג ברור אשר יבטיח שמסרי הלוחמה הפסיכולוגית ידועים לכל מי שיבוא במגע עם מי שעשוי להיות מושפע ממנה. אחת המסקנות מהלחימה בקוראקה הייתה שחשוב שגם אם לא כל חייל יכיר כל עלון שהאום הפיץ - הרי רוח המסרים המופצים בהם תהיה נהירה לו (Interim Report 1591). באופן דומה, ניתן לומר כי כך צריכים להיות הדברים גם כיום. אם, לדוגמה, צה"ל רוצה לשווק עצמו כצבא "רך" המתחשב באוכלוסייה הפלסטינית - אין צורך שכל חייל ידע שזו האסטרטגיה הצה"לית הכוללת; אך חשוב שהחל בפקוד הבכיר, דרך המפקדים הזוטרים וכלה בחייל העומד במחסום המבודד ביותר - יועבר המסר כי צריך להיות יותר "רכים" במגע עם הפלסטינים. אם לא ימולאו ההחלטות ברמת החייל היחיד - הרי מסרים אשר מועברים בדרכים אחרות (בתקשורת, בהצהרות פומביות, בהקלות כלפי כלל האוכלוסייה ועוד) יתפסו כלא-אמינים.

הלוחמה הפסיכולוגית חייבת להיעשות באופן דינמי אשר משתנה בהתאם לקהלי היעד השונים ולמצב המשתנה. אנשי יחידת הלוחמה הפסיכולוגית חייבים בזמן אמת להיות מסוגלים לפנות לכמה קהלים במקביל, להעביר מסרים שונים בהתאם לקהל השומע אותם, ובהיבט להבטיח כי האסטרטגיה הכוללת ודרכי הפעולה הפרטניות לא יסתרו אלו את אלו. חוסר ערנות או חוסר דיוק עלולים להביא לכישלון המערך כולו. כך, לדוגמה, גם אם מתבצעת לוחמה פסיכולוגית מצוינת כלפי חוץ, אך בקרב קהל הבית לא נוצרת הסכמה כללית באשר ללחימה - ההצלחה במישור אחד לא תועיל. ולחלופין, אם אוכלוסיית הבית מאמינה בצדקת המלחמה, אך היא זוכה להוקעת הקהילה הבינלאומית - ספק אם יהיה אפשר לשמר את הצלחת הלחימה בטווח הארוך.

כמו בלוחמה מכל סוג שהוא, גם בלוחמה פסיכולוגית נדמה שהמשפט "קשה באימונים - קל בקרב" נכון. ככל שמערך

על התחום. אך גם אם לא ברור איך בדיוק יפעל גוף או איך תתנהל יחידה אשר כל תפקידים לייצר לוחמה פסיכולוגית, נדמה כי כל צבא זקוק למעין יחידה כמו זו הקיימת בצבא ארה"ב (אשר מאפייניה הובאו קודם). שליפר (2002), לדוגמה, הציע מבנה לגוף מעין זה בצה"ל אשר יפעל במקביל למועצה למידע אסטרטגי; Paddock (1989) פרט כיצד בעיניו צריך להיות בנוי גוף כזה ומה הם מקומו, סמכויותיו ותפקידיו בתוך מערך צבא ארה"ב; ואילו McLaurin (1982) מיפה את הגורמים השונים בצבא ארה"ב ובממשל ארה"ב ומה תפקידו של כל אחד מהם במערך הלוחמה הפסיכולוגית.

אין בכונתי להציע מבנה דומה לגוף מעין זה, אך אדגיש כמה נקודות מכריעות (אם כי הן אינן הבלעדיות) שצריכות להנחות את צה"ל בעת בניית הגוף ובעת פעילותו:

1. הדבר הראשון במעלה והחשוב מכול הוא להבטיח שהגוף אשר מבצע את הלוחמה הפסיכולוגית יכוון על-ידי דרג מדיני שיגדיר עבורו יעדים ברורים. כאשר לא ברור לצבא מה עליו להשיג - הוא אינו יכול להפעיל לוחמה פסיכולוגית אשר תקל את דרכו במימוש הצעדים המלחמתיים-אופרטיביים. כאשר הצבא לא יודע בדיוק מה הם יעדיו בעטיים של מסרים מבולבלים, לא-ברורים וסותרים של הדרג המדיני - הצבא יתקשה ליישם לוחמה פסיכולוגית בעלת השפעה.

קיים קשר בל ינתק בין יעדי המדינה והקמפיין התודעתי-פסיכולוגי שהיא מנהלת, לבין האופן שבו היא משתמשת בצבא כדי ליישמו. לכן, גם אם ניתן להפריד בין מהלכים במישור הפוליטי-מדיני והאסטרטגי לבין לוחמה פסיכולוגית² - הרי לעיתים קרובות השימוש בהם נעשה במקביל, ושני המישורים משפיעים זה על זה. מכאן שבעיניי זה הכרחי שיתוף פעולה הדוק בין הדרג המדיני לצבאי.

2. המידע אשר מועבר באמצעות הלוחמה הפסיכולוגית חייב להיות בדוק, אמין ומדויק. מובן שכל צד מספק את המידע שנוח לו ומאיר את העובדות באופן שמתאים לו, אך חשוב שלמידע הזה יהיה ביסוס שניתן להוכיחו. הפגיעה המשמעותית ביותר בגוף אשר מטרתו לייצר לוחמה פסיכולוגית היא אם יתפס כלא-אמין, כיוון שמרגע זה והלאה כמעט כל פעולותיו לא יצליחו.

3. המרכז אשר מחליט ומבצע את הלוחמה הפסיכולוגית (שוב, על סמך החלטות של דרגים מדיניים) חייב להיות רבוגני מבחינת האנשים הלוקחים בו חלק, תפקידיהם, כישוריהם וצורות חשיבתם. תפקידו של המרכז הוא לאסוף מידע ממגוון מקומות, לבחון את הלכי הרוח ואת ההתרחשויות בקרב קהל היעד, להבחין מהם תוכני הלוחמה התודעית של האויב, לבחון מהי התעמולה הטובה ביותר לשימוש

השנייה, מכונות צילום לשכפול עלונים, אנשי לוחמה פסיכולוגית אשר מתלווים ליחידות שונות באזורי לחימה שונים, או מצלמות לתייעוד הקרב הניתנות בידי כל מחלקה צבאית - יהיו אשר יהיו צורכי היחידה בהתאם לנסיבות המשתנות - ללא התמיכה הלוגיסטית והמנהלית היא לא תצליח לבצע את תוכניותיה.

הערות שוליים

- 2 על הקושי בהפרדה זו ניתן ללמוד מעיון בספר הנושא את השם "Political Warfare and Psychological Operations" (Lord & Barnett, 1989).
- 3 לדיון מורחב בעניין הפרופיל של אנשי הלוחמה הפסיכולוגית, ניתן לעיין במאמר מיושן העוסק בנושא באופן אנכרוניסטי ומחלק את התפקידים לאנשי רעיונות, לאמרכלים (אדמיניסטרטורים), לאנשי תקשורת, לאנשים קראטיביים, לאנשי המחקר והמודיעין, לאנשים טכניים ולאנשי השירות (Operations Research Office 1989).

מקורות

- שליפר, ר' (2002). לוחמה פסיכולוגית בישראל - עיון מחודש. מרכז בגין-סאדאת למחקרים אסטרטגיים, אוניברסיטת בר-אילן.
- Boehm, E.H. (1950). The "Free Germans" in Soviet Psychological Warfare, Public Opinion Quarterly, Volume 14, Issue 2, pp. 285-295/
- Doob, L.W. (1950). The Strategies of Psychological Warfare, Public Opinion Quarterly, Volume 13 Issue 4, pp. 635-644.
- Interim Report (1951). Psychological Warfare in Korea, Public Opinion Quarterly, Volume 15, Issue 1, pp. 65-75.
- Joint Pub 3-53 (10 July 1996). Doctrine for Joint Psychological Operations, Joint Chiefs of Staff, U.S.A.
- Lord, C. & Barnett F. R. (Eds.) (1989). Political Warfare and Psychological Operations, National Defence University Press, Washington D.C.

הלחימה הפסיכולוגית יהיה מיזמן, מקצועי ומתורגל יותר - כך ניתן יהיה להשתמש בו באופן יעיל יותר בעת הצורך. ניתן, מראש, לבחון אופציות פעולה במקרים שונים ולהחליט על תצורות תגובה שונות, וכך לא להיקלע ברגע האמת לתגובות, מהלכים ופעולות שאינם משרתים את אסטרטגיית הלוחמה הפסיכולוגית. אם, לדוגמה, צה"ל מחליט מראש לבצע פעולה מסוימת ומתכוון אליה כדי שתניב הצלחה, אפשר באותה עת לתכנן את הלוחמה הפסיכולוגית שתלווה אותה; במצב זה, אנשי הלוחמה הפסיכולוגית יכולים להמליץ לצה"ל איך לרכז את ההתנגדות לפעולה או לגרום לה להראות הרואית ומפוארת בקרב קהל הבית, להציע דרכי תגובה תקשורתיות חלופיות אם תצליח הפעולה או תיכשל, וכד'.

7 כדי שלוחמה פסיכולוגית תצלח, יש לנסות, במגבלות הידועות, להעריך את מידת האפקטיביות שלה. לפני יישומה, בעת השימוש בה וגם לאחר מעשה - יש לבחון עד כמה תרמה הלוחמה הפסיכולוגית להצלחתה או לאי-הצלחתה של פעולה. ביקורת ובדיקה עצמית יכולות להועיל לשנות לוחמה פסיכולוגית לא-יעילה או לעודד את ההיבטים המוצלחים בה. כיוון שלאורך כל הלחימה נעשה שימוש בסוגים שונים של לוחמה פסיכולוגית המכוונים ליעדים שונים, מלכתחילה ברור שלא כולם יהיו אפקטיביים באותה מידה, וחלקם אף יהיו לרועץ. לכן יש לנסות לשמור את "היד על הדופק" ולבחון כל העת את השלכותיה של הלוחמה הפסיכולוגית והחלופות לשימוש בה.

8 במידת האפשר ובמקרים המתאימים, הלוחמה הפסיכולוגית - אשר אמורה להיות חלק מתפיסה אסטרטגית של הצבא בפרט ושל הדרג המדיני בכלל - צריכה להיות חלק ממהלך כולל של מספר גופים ומדינות תומכות. כשם שאחת הסיבות לחוסר הצלחה של ארגון "גרמניה החופשית" אשר פעל במוסקווה במלחמת העולם השנייה נבע מכך שארה"ב ומדינות המערב, על אף שתמכו ברעיון מבחינה עקרונית, לא האמינו לסובייטים (Boehm 1950) - כך גם כיום חוסר תיאום עשוי להביא לאי-הצלחה בהעברת מסרים ובשינוי עמדות שמספר צדדים רוצים בהם. כך, לדוגמה, כאשר צה"ל רוצה להכשיר את השטח ללוחמה אגרסיבית בארגוני טרור - טוב הוא עושה כאשר הוא מציג עצמו כגוף אשר נלחם בטרור פנימי שהוא למעשה חלק מגל טרור עולמי עימו צריכים כל הצבאות, המשטרות והמדינות להתמודד.

9 לאחר שתוכננה והתקבלה, כדי שלוחמה פסיכולוגית תצלח, חשוב שלגוף אשר אמור להפיצה ולתמוך בה תהיה תמיכה לוגיסטית מנהלית רחבה ויעמדו לרשותו הכלים לביצוע תוכניתו. בין שאלה עזרים טכניים משוכללים כמו אלה שבהם משתמשים דוברי צבא ארה"ב במלחמת המפרץ

- McLaurin, R.D. (1982). U.S. Organization for Psychological Operations, in: R. D. McLaurin (Ed.), *Military Propaganda - Psychological Warfare and Operations*, Praeger Publishers, New-York.
- Operations Research Office (1989). PSYOP Personnel Requirements Profile, in: R. D. McLaurin (Ed.), *Military Propaganda - Psychological Warfare and Operations*, Praeger Publishers, New-York.
- Paddock, A.H. (1989). Military Psychological Operations, in: F. R. Barnett & C. Lord (Eds.), *Political Warfare and Psychological Operations*, National Defence University Press, Washington D.C.
- Speier, H. (1948). The Future of Psychological Warfare, *Public Opinion Quarterly*, Volume 12, Issue 1, pp. 5-18.
- Wehrey, F.M. (2002). A Clash of Wills: Hizballah's Psychological Campaign Against Israel in South Lebanon, *Small Wars & Insurgencies*, Volume 13, Number 3. pp. 53-74.